

ԷԶԵՐ ՆՈՐ-ԶՈՒՂԱՅԻ ՄԻ ՀԻՆ ԱՊԱՐԱՆՔԻ ԵՒ ՈՐՄՆԱՆԿԱՐՆԵՐԻ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆԻՑ

Իրանի զեղարուեստական մշակոյթի պատմութեան մէջ առանձնաշատուկ տեղ է զբաւում Սէֆէվեան շրջանի արուեստը, որի թանկագին մնացորդները այսօր դուք տեսնում էք Իրանի հին մայրաքաղաքի՝ Սպահանի պատմական շէնքերում։ Այդ տեսակէտից առանձնապէս ուշադրաւ են եւ անպայման զեղարուեստական խոշոր արժէք են ներկայացնում Ալլի Ղափուռ, Զեհէլ Սուրունը, Մէշքէդ Շահը, Լուքֆուլլահը եւ Մէշքէդ Զամին։ Ճարտարապետութեան, նկարչութեան եւ յաւանապակիի դասական արուեստի լուռ վիպաներ են դրանք, որոնց մէջ դուք տեսնում էք ո՛չ միայն նուրբ ծաղկանկարներ, զարդանկարներ, վարդանկարներ, թռչնանկարներ, այլարանական տառեր, այլ եւ ժամանակաշրջանի իրական կեանքը պատկերող մոտիվներ, որոնք իրենց ուրոյն ոճով եւ բովանդակութեամբ ձեզ ցայտուն դադափար են տալիս 16րդ եւ 17րդ դարաշրջաններում Իրանում իշխող զեղարուեստական շարժման մասին։

Պատմական այդ սքանչելի արուեստի որոշ էջերը նկարիչ Սարգիս Խաչատուրեանն արդէն վերականգնել է առանձին կտաւների վրայ եւ այսօր ցուցադրում է արտասահմանում։ Նկարներ, որոնք իրենց վրայ են կենտրոնացրել միջազգային ամենախիստ գեղեցկադէտ քննադատների ուշադրութիւնը։ Այդ հանդամանքն էլ ինքնին ընդգծում է Իրանի դասական նկարչութեան, զլխաւորապէս Սէֆէվեան որմնակարչութեան, խոշոր արժէքը։

Սակայն անվերապահօրէն պիտի արձա-

նագրել, որ նկարիչ Խաչատուրեանը, ժամանակի սղութեան պատճառով, հնարաւորութիւն չի ունեցել օգտուելու իրանեան սքանչելի որմնանկարների բոլոր մնացորդներից։ Նա չի կարողացել ընդօրինակել մանաւանդ արուեստի այն ընտիր մոտիվները, որոնք այսօր զարդարում են Նոր Զուղայում մի քանի հին հայ խաչաների ապարանքները։

Պատմական փաստ է, որ երբ Նոր Զուղայեցի խոջա փաճառականները զիրքաւորում են տնտեսապէս, համապատասխան որմնանկարներով զարդարել են տալիս ո՛չ միայն Նոր Զուղայի Ս. Ամենափրկչեան վանքն ու եկեղեցիները, այլ եւ իրենց բնակութեան համար կառուցել են տալիս ճարտարապետական ուրոյն ոճով գեղեցիկ ապարանքներ, որոնց պատերի վրայ այսօր դուք տեսնում էք վարպետ վրձինով նկարուած զեղարուեստական պատկերներ, որոնցից շատերը, զժրագղարար, զոհ են գնացել ժամանակի կլանող ժանիքներին եւ մարդկային տղիտութեան։

Մտնում եմ ահա, պատմական այդ ապարանքներից մէկը։ Դա 17րդ դարում Նոր Զուղայի Դաւրէթ թաղում կառուցուած եւ այժմ Տէր Բարսեղ քհնյ. Ալեքսիեանի պատկանող բնակարանն է։ Գեղեցիկ պարտիզով, բարձր կամեաշ ծառերով եւ քարաշէն մեծ աւաղանով զարդարուած մի ընդարձակ ապարանք է դա, որ իր ճարտարապետական պարզ, բայց ուրոյն ոճով եւ պատերի ազդիւնէ նուրբ ծաղկանկար-

ներով միանգամայն տարբերում է Նոր Զուգայի միւս բնակարաններից: Տարբերում է ո՛չ միայն իր հին արուեստով այլ եւ իր փառաւոր անցեալի պատմական էջերով: Ո՞վ կարող է այսօր մտաբերել, որ պատմական այդ ապարանքում մի ժամանակ ապրել են Նոր Զուգայեցի խոջաների մի քանի սերունդներ: Ո՞վ կարող է մտածել, որ այդ յարկի լակ ժողովրդի ցուերով տանջուել է Նոր Զուգայեցի մի խոջա եւ իր վճռական անձնութեամբ կարողացել է Աֆղան Մահմուդ իշխանի սրածուլիւններից փրկել մի ամբողջ ժողովրդի կեանքը: Ո՞վ կարող է այսօր մտաբերել, որ այդ ապարանքի կամարների տակ ճոխ խնջոյքներ են սարքուել Իրանի արքաների համար: Այդտեղ է յաճախ հիւրասիրուել Շահ Սուլթան Զօսէյնը: Այդտեղ է մեծարուել Ֆաթալի շահը: Փաստեր, որոնք ո՛չ միայն ընդդէմ են Նոր Զուգայի Հայերի հանդէպ Իրանի արքաների բարեացակամ վերաբերմունքը, այլ եւ վկայում այն առանձին նշանակութեան մասին, որ ժամանակի Նոր Զուգայեցի մեծահարուստ խոջաներն ունեցել են Իրանի համար:

Բայց աւելի ընդուն այն է, որ դուք այսօր ժողովուրդի շրթների վրայ կարդում էք պատմական ապարանքի շուրջը հիւսուած սիրային դրուագներ եւ, որ զլիսաւորն է, այնտեղ տեսնում էք որմնակարչութեան թանկագին էջեր: Երեւոյթներ, որոնք էլ աւելի արժէքաւորում են պատմական ապարանքի հասարակական նշանակութիւնը:

*

Ապարանքի մասին աւելի պայծառ դադափար տալու համար այստեղ արձանագրենք պատմական այն էջերը, որոնք հասարակական բնոյթ ունեն:

Ապարանքի պատմութեան ամենարնորոշ շրջանը սերտ կերպով կապուած է ժամանակի հարուստ վաճառական խոջա Մարգար Լիվորեան տոհմի հետ: Նոր Զուգայի հայ վաճառականական դրամապիսի զարգացման պատմութեան մէջ խոջա Մարգարն ունի իր առանձին էջը: Իր ժամանակի ճկուն, ճարպիկ այդ վաճառականն առեւտրական գործերով Նոր Զու-

գայից յաճախ անցնում է Հեղկաստան, Մաղրաս եւ կարճ ժամանակում անում տնտեսական խոշոր նուաճումներ: Բայց նա իր հարստութեամբ ո՛չ միայն պատմաշրջանի Նոր Զուգայեցի խոջա վաճառականների մէջ կենտրոնական տեղ է զբաւում, այլ եւ աշխի է ընկնում քաղաքական ասպարիզում, զձեր, որոնցով նա զբաւում է Իրանի արքայ՝ Շահ Սուլթան Զօսէյնի համակրանքը: Այդ հանգամանքն է արձանագրում այսօր Նոր Զուգայի հայ ժողովուրդի շրթների վրայ շրջող մի սիրային աւանդութիւն, որն իր քնարական բովանդակութեամբ պատկերում է ժողովրդական բանահիւսութեան մի դողալիկ էջը: Գծենք այդ բանաստեղծութեան նկարը:

Մայիսեան մի պայծառ առաւօտ Շահն իր պալատականներով հիւր է գալիս խոջա Մարգարի ապարանքը: Հետատես խոջան տանից դուրս է ուղարկում իր սիրուն հարսներին: Սակայն նրանցից ամենաչքնաղբ դադունի բարձրանում է ապարանքի վերելի յարկը եւ թափնում քաց պատուհանի առջեւ: Նա անշափ ցանկանում է դէթ մի անգամ տեսնել Իրանի արքային: Բայց ահա մարմարէ փոքրիկ աւազանի ջինջ, դուլալ ջրերը ցոլացնում են հարսի չքնաղ ստուերը: Նրա անուշ ժպիտը, արտայայտիչ, խօսուն աչքերը շուտով խօսում են աւազանի մօտ քաղմած արքայի սրտի լարերի հետ: Եւ նա վճռում է չքնաղ Հայուհին դարձնել իր պալատի սիրունների զարդը: Մտածում է երկար եւ գտնում մի հնար: Առաջարկում է խոջա Մարգարին՝ ապարանքի վերելի յարկը նուիրել իրեն: Խոջան բարի ժպիտով խոնարհւում է արքայի հրամանի առաջ, առանց իմանալու, որ այնտեղ է թաքնուած իր ապարանքի ամենասիրուն հարսը: Շահն իր պալատականների հրամայում է իր մօտ բերել զեղեցիկ հարսին: Ահա այդ ժամանակ միայն խոջա Մարգարը հասկանում է Շահի ծրարի էութիւնը եւ խորը վշտով թախծում: Դէպքը շուտով շրջում է ժողովրդի շրթների վրայ, իսկ ժամանակի աշուղներն երգի նիւթ են դարձնում: Ահա ժողովրդի բերնում պահուած այդ երգի փշրանքը:

Շահի սիրած բանգ խաբոնն,
Դո՞ք 1) սիրեցիր սեւ կատուն.
Ռուսու կոլ-կոլ 2) մեխերը,
Քարշ-ֆարշ տարան տեղերը 3).
Մարմար հավզում 4) լուղացար,
Եարա՛ր ո՞ւմնից յուղացար 5):

Մի ալլ վարիանտում կարդում ենք՝

Շահում, շահում Շախադը՝
Խօջա Մարգարենց խաբսը,
Մարգարը մտաւ դուլաբը,
Վերէն շաղ տուին գուլաբը:
Շահի սիրած Թանգխաբոնն,
Դո՞ք սիրեցիր սեւ կատուն *):

Այնուհետեւ պատմական դէպքերը մի անգամ եւս փոթորկում են խոջա Մարգարի հոգեկան աշխարհը: 1722 թուականն է դա: Այդ թուին Աֆղաններու Մահմուդ իշխանը պաշարում է Սպահանը եւ ժողովրդին անխնայ կոտորում: Ահա այդ օրհասական եւ վճռական պատանդի ժամանակ հրապարակ է գալիս խոջան: Նա իր հետ վերցնելով Նոր Զուղայեցի 54 խոջաներ, անձամբ ներկայանում է Մահմուդ իշխանին եւ խնդրում է խնայել անմեղ ժողովրդին: Իշխանը զիջում է, բայց իբրեւ փրկանք պահանջում 70,000 թուման փող: Այդպիսով, խոջա Մարգարի շնորհիւ, Նոր Զուղայի հասարակութիւնը փակում է իր պատմական ապարանքի դռները շահի հարստահարութիւնների շրջանում, նա փակում է իր պատմական ապարանքի դռները եւ իր ընտանիքով, սարերի միջով, փախչում Մաղրաս: Այդ օրից ապարանքն երկար ժամանակ մնում է անտէր եւ անխնամ: 18րդ դարում Սպահանցի մեծահարուստ վաճառական Միր Սադրը գնում է ապարանքը եւ վերակառուցման ենթարկելուց յետոյ՝ ծախում յայտնի հարուստ

աղա Ամիրեաններին: Նրանք ո՛չ միայն ապարանքի տէր են դառնում, այլ եւ գնում են տան կից ընկած այգիները եւ ընդարձակ հողամասերը, որոնց վրայ կառուցել են տալիս մի շարք խանութներ, մի դարբաս եւ նոյնիսկ մի բաղնիս, որն այսօր ծառայում է Նոր Զուղայի ժողովրդին: Դա այն պատմաշրջանն է, երբ թաշաւորում էր Ֆաթալի Շահը:

*

Իրանի պատմութեան մէջ առանձնաշատուկ տեղ է զբաղում Ֆաթալի Շահի իշխանութեան ժամանակաշրջանը: Դա 1795—1834 թուականն է, որ ընդգրկում է ամբողջ երեսուն եւ ինը տարուայ մի խաղաղ շրջան: Շահն Իրանի գահին վրայ բազմելուց յետոյ, կարճ ժամանակում, վերջ է տալիս ներքին խռովութիւններին եւ հարստահարութիւններին: Իրանի ժողովրդի, առանձնապէս Նոր Զուղայի Հայերի համար, սկըսում է անտեսական վերակառնման մի նոր շրջան (*): Ահա թէ ի՛նչպէս է պատկերացնում Նոր Զուղայի պատմագիր Յարութիւն Տէր Յովհաննէանցն իր «Պատմութիւն Նոր Զուղայի» շրջի 397րդ էջում Ֆաթալի Շահի թաղաւորութեան շրջանը.

«Ի Ժառանգել Ֆաթալի Շահի զթաղաւորութիւնն Պարսից՝ անդորրացաւ եւ Զուղայ, եւ հարստահարութիւնք՝ կեղեքմունք՝ տուականք տարապարտուց եւ վիշտ ՚ի կողմանէ տէրութեան տեղի տուեալ հեռացան յաւերակաց Զուղայու: Քաղցր ակնարկութիւն ունեցաւ Արքայն առ աղոյն Հայոց եւ յամի 1832 շնորհեաց Ամենափրկչեան վանքն զհրովարտակ շնորհելոյ յամի 262 թուման պարգեւ, որով ամենայն վանքական կալուածք զերծ ՚ի հարկացն եղեն»:

Շահն իր բարեացակամ վերաբերմունքով

1) Ինչպէս, 2) Կոյր, 3) Անկողին, 4) Աւազան, 5) Յդիանայ:

*) Աւանդութիւնն ասում է, որ արքան ունենում է մի սեւ պալատական, որը նոյնպէս սիրում է Լզվորենց հարսին. նրան ժողովուրդն իր երգի մէջ կոչում է՝ «սեւ կատուն»:

*) Միայն մի դէպք վրդովում է Նոր Զուղայի Հայերի խաղաղ կեանքը: Դա Նոր Զուղայեցի ապակեգործների պատմութիւնն է: Նրանք արքայի պալատից գողանում են արքայական գանձի մի մասը, որի հետեւանքով էլ ժողովուրդն ենթարկում է տուգանքի:

և նուիրատուութիւններով սիրելի է դառնում Նոր Զուգայի ժողովրդին: Բնորոշ է և այն, որ երբ նա ամէն անգամ Թէհրանից դալիս է Սպահան (1825 թ., 1834 թ.), այցելում է նաև Նոր Զուգա և հիւրասիրւում ազա Ամիրեանների ապարանքում: Դա այն շրջանն էր, երբ Նոր Զուգայեցի այդ խոշոր կապիտալիստները Սմարանդում աֆիոնի մենափաճառութեամբ 1820—26 թուականը մեծամեծ գումարներ էին դիզել և ապրում էին անսահման ճոխութեան և փարթամութեան մէջ: Այդ շրջանում էլ ահա ներանք թուում է որ Ֆաթալի Շահին դիւր գալու համար իրենց ապարանքի մի սենեակի որմերն ամբողջապէս նկարագորդարել են տալիս, որ վերջանում է Շահի մահից մի տարի յետոյ՝ 1251 (1835) թուականին: Այդ միակ թուականն էլ մեզ պարզում է սենեակի նկարների հարիւր հինգ տարուայ պատմական անցեալը:

*

Բարձր առաստաղով, քառակուսի մի փոքրիկ սենեակ է դա, որի ոչ միայն դռներն ու դռնէ պատերը, այլ և ամբողջ առաստաղը դարդարում են նրբարուեստ նկարներով: Գեղարուեստական մի ամբողջ աշխարհ է դա, որ իր բովանդակութեամբ արտայայտում է Իրանի պայտաական թեթև, անհոգ և դուարթ կեանքը: Այնտեղ դուք տեսնում էք Ֆաթալի Շահի տարրեր դիմազները, տեսնում էք պալատական իշխաններ և նազանի, նուրբ գեղեցկուհիներ: Տեսնում էք նաև կարմիր վարդեր, ծաղիկներ, թռչուններ, պտուղներ, ծաղկազարդեր և արեւելեան նուրբ տարազներ: Նոյնպէս դիտում էք արեւելեան պարի, երաժշտութեան և որսորդութեան տեսարաններ: Բնորոշ է, որ այստեղ իւրաքանչիւր գէմք ունի իր յատկանշական դիմը, որ նկարիչը արտայայտել է վրձինի համարձակ գծերով և երանդներով: Բէալիզմն է իշխում այդ որմնանկարներում, որոնք դրաւում են ձեր ուշադրութիւնը ո՛չ միայն գոյների ու գծերի հրաշալի ներդաշնակութեամբ, այլ և գեղարուեստական պարզութեամբ, խորութեամբ և ղինամիկայով: Նկարներ, որոնք իրենց ուրոյն բովանդակութեամբ մի ամբողջական շարք են կազմում և կարող են նկար-

չական որ և է լաւագոյն թանգարանի զարդը կազմել:

*

Սենեակի դրան ճիշդ դիմաց, դռնէ պատի վրայ, ձեր ուշադրութիւնը դրաւում է մի մեծ նկար: Դա Ֆաթալի Շահն է (թիւ 1): Գեղարուեստական արժէքաւոր մի գծագրութիւն է դա, ուր դուք տեսնում էք Իրանի արքայի խոհուն հայեացքը, իսկ սեւ, երազուն աչքերի մէջ կարգում նրա պայծառ միտքը: Մի առանձին լրջութիւն և անդորրութիւն կայ նրա խորհրդաւոր արտայայտութեան մէջ, որին առանձին երանգ են տալիս սեւ կամար ունքերը, պիսը և երկար, շատ երկար, մօրուքը, որ սկսում է այտերի ամենավերելի մասից և հանդարտ իջնում որովայնի վրայ: Սեւ մօրուսին հետ ներդաշնակում է սեւ, նրբին թաղը, որ երիզում է մարդարիտէ մի նուրբ շարանով: Արքան բազմել է մի նուրբ և ընտիր գորգի վրայ և յենուել դունաւոր ազամանդներով զարդարուն մի գեղարուեստական բարձի: Հագել է արքայական նոյնքան նրբին մի զգեստ, իսկ մէջքից կախում կեռ սուրբ հանդում է ծնկների վրայ: Վերելը՝ իշխում է մի գեղեցիկ բնանկար, իսկ շուրջը զարդարում է նուրբ մանրանկարներով: Առհասարակ նկարն իր ամբողջութեամբ մի գեղարուեստական ստեղծագործութիւն է, ուր առանձին նրբութեամբ իրար հետ ներդաշնակում են սեւ, կապոյտ, մանիշակագոյն, կարմիր, նարնջի և մանաւանդ պուտ-պուտ սպիտակ գոյները: Այդ կենդանի և արտայայտիչ նկարում դուք տեսնում էք իր ժամանակի տաղանդաւոր պօրտրէտիստ-նկարչի համարձակ և հմուտ վրձինը: Նկարի վերելի մասում իրաներէն գրուած է. «Էս սուլթան Շահէնշահ Ֆաթալի, 1251»:

Շահի աջ և ձախ կողմերում նկարուած են երկու պէյզաժներ: Դրանք Ֆաթալի Շահի պալատի տեսարաններն են, որոնք զարդարուած են բարձր, կանաչ ծառերով և աւաղաններով: Սակայն նկարներին առանձին փայլ են տալիս արեւելեան պտուղները: Այլ կողմի նկարի ներքեւում ժպտում են ձեզ Իրանի համեղ պտուղներից՝ խնձոր, տանձ, սեխ, ա՛յնքան բնական,

Պատկեր 1.— Փաթալի Շահ
(Որմնանկար Նոր Զուղայում)

խաղող եւ վարունդ, որոնք գրգռում են ձեր
ախորժակը: Բայց դուք ուտելու առաջնութիւ-
նը տալիս էք ձախ կողմում նկարուած պտուղ-
ներին: Այնտեղ, վերեւից, նայում է ձեզ կարճ
կոթով եւ կանաչ տերեւով մի սերկելիլ. ներ-
քեւում բաղմել է Սպահանի յայտնի շաքարա-
համ սեխը, որի կտրուած մի մասում խրուած
է սպիտակ կոթով մի դանակ. մօտը գրուած
է մեծ, կտրուած, սեւ կորիզներով, կաս-կար-
միր մի հասուն ձմերուկ. ա՛յնքան բնական է,
որ դուք տրամադրուած էք գոնէ մի շերտ ու-

տել: Քիչ հեռու դարսուած են հասուն եւ մեծ
«կեարմաք»ները 1) եւ մի խնձոր: Այդ պտուղ-
ներն ընդծում են նկարչի նատիւր-մորտ նկա-
րելու խոշոր տուեալները:

Բայց նկարչի հմուտ վրձինի մասին ձեզ
աւելի ցայտուն պաղաւիար են տալիս պատերի
վրայ նկարուած պալատական քնքուշ, երազա-
յին էակները: Ահա այն զեղեցկուհիներից Շա-

1) Սեխի փոքր եւ կլոր տեսակը: Ա. Ե.

հի առատե ետոյուհին (թիւ 2) : Նա ծնկասոք
եւ նազանի դիրքով նստել է, նուրբ ձեռքերով
բռնել արեւելեան դափը եւ մեղմ նուագում է :
Նայում է նա ձեզ իր նշածեւ, սեւ անուշ աչ-
քերով, որոնք երկզուած են աղեղի նման սեւ
յօնքերով, որոնց առանձին երանդ են տալիս
նրա սեւ, զանդուր, երկար վարսերը, որոնք
բանաստեղծական զծագրութեամբ զարդարել
են նրա կարասի վրի եւ ամբողջ իրանի երկու

եզրերը : Հասել է նա մի նուագ եւ ըունառեղ
տարազ, ուր իշխում են գլխաւորապէս սպի-
տակ, կարմիր, կապոյտ, մանիշակագոյն եւ
բաց դեղին երանդները : Նայում էք Իրանուհու
արեւի նման պայծառ զիմաղձին, նրա աչքերի
բանաստեղծական արտայայտութեան, նուրբ
իրանին, գեղեցիկ տարազին եւ զգում, որ
նկարիչը կարողացել է արուեստագէտի վարպետ
վրձինով կերտել Իրանի պալատական գեղեց-

Պատկեր 2.— Պալատական երգչուհի
(Որմնանկար Նոր Զուգայում)

կուհու մի կենդանի տղաբար: Դա իր ամբողջութեամբ, կարելի է ասել, արեւելեան քնարերգական մի բանաստեղծութիւն է որը նկարիչը մարմնաւորել է վրձինի մի ամբողջական զմագրութեամբ, մի գիծ, որը յատուկ է Իրանի դասական նկարչութեան:

Պալատական երգչուհուց քիչ հեռու արուեստագէտը նկարել է Ֆաթալի Շահի մի այլ նկարը: Դա մի մեծ եւ ամբողջական պատկեր է: Այնտեղ Շահն այլեւս մենակ չէ, այլ շրջապատուած է իր պալատականներով: Բազմել է նա թաղաւորական դահի վերայ՝ ազամանդադարդ թաղը գլխին: Գահի ետեւում կանգնել են պալատական շորս իշխանուհիներ, իսկ ստեղծի մօտ՝ վեց պալատականներ, որոնք միմի ձեռքերը կրծքերին դրած՝ ասես սպասում են հրամանի: Իշխում են վառ-կարմիր, կանաչ, սրճագոյն, սեւ երանգները: Արքան նայում է ձեզ սեւ, խոհուն, թափանցող աչքերով եւ մտադրազ հայեացքով, ասես խորասուզուել է խոր մտքերի մէջ եւ դժում է պետական մի նոր ծրագիր: Հեռուն իշխում է մի գեղեցիկ բնանկար: Դա պալատի չքնաղ պարտիզի տեսարանն է:

Բայց որմնանկարների մէջ կայ մին, որն իր բովանդակութեամբ ցոյց է տալիս ժամանակաշրջանի կանանց ստրկական վիճակը: Դա պալատական մի գեղեցկուհի է, որ երկու ձեռքերի վրայ կեցած է գլխի վայր, մերկ ոտքերը դէպի վեր պատին յենած: Արեւելեան հեշտասիրութեան յատկանշական մի տեսարան է դա, որը պատկերում է հին արքաների պալատի կենցաղի մի բնորոշ էջը: Այդ տեսարանը նկարիչը պատկերել է բանաստեղծական Փօնի վրայ. իշխանուհու գեղեցիկ, հարուստ սեւ վարսերը կախուել են ցած եւ առանձին երանգ տալիս նրա արտայայտիչ սեւ խոշոր աչքերին եւ լուսնի նման պայծառ դէմքին: Բայց առանձնապէս գեղեցիկ է իշխանուհու նուրբ իրանը զարդարող տարազը. արուեստագէտը նկարել է այնպիսի մանրամասնութեամբ եւ հարադատութեամբ, որ դուք պարզ գաղափար էք կազմում ժամանակաշրջանի պալատական կանանց տարազի ճոխութեան, նրբութեան եւ գեղարուես-

տականութեան մասին: Այդ տեսակէտից էլ նկարն ունի ազդադրական արժէք:

Ահա ձեզ եւ պալատական չքնաղ պարուհին, որ նրբին մատներով նուագում է փոքրիկ դայիրէն. նա դրաւիչ նաղանքով մեղմ թեքել է նուրբ իրանը եւ երաժշտութեան ուրիշի ներքոյ սկսել իր գեղարուեստական պարը: Նրա արեւ դէմքին առանձին փայլ են տալիս մինչեւ պարանոցն իջնող գանգուր սեւ մազերը եւ գեղարուեստական նուրբ տարազը: Դա իր ամբողջական ներդաշնակութեամբ ո՛չ միայն նրկարչութիւն է, այլ եւ արեւելեան մի գեղեցիկ բանաստեղծութիւն:

Այդ սքանչելի պատկերից յետոյ դուք կանդէք առնում մի այլ մեծ նկարի առաջ: Դա որսորդական մի ամբողջ տեսարան է, որ պատկերացնում է արեւելքի հարուստ բնութեան մի էջը: Այնտեղ որսի են իջել պալատական իշխաններն իրենց երիւարներով եւ բարակներով: Նրանցից մի քանիսն իրենց երկար նիզակներով արդէն որսում են վազը, յովազ, իսկ միւսները գեռ հետապնդում են իրենց որսերին: Նկարիչը կարողացել է Արեւելքի բնանկարներն եւ պալատական որսորդների կեանքը ներդաշնակել դունապեղ երանգներով: Նկարն աչքի է ընկնում իր բազմազան տեսարաններով ու տիպերով:

Որսական աշխարհին կից տեսնում էք զարձեւալ պալատական մի գեղեցկուհու նկարը: Դա եւս մի պարուհի է (թիւ 3), որ աջ ձեռքը բարձրացրել է օդի մէջ, ձախով բռնել նրբին զգեստը եւ սկսել է գեղարուեստական պարը: Աչքերի ի՛նչ գեղեցիկ արտայայտութիւն, ի՛նչ պիսի սիրուն վարսեր, դիմադծի ինչ նրբութիւն: Ասես դա ո՛չ թէ նկար է, այլ մի իրական չքնաղ էակ:

Գեղարուեստական արժէք են ներկայացնում նաեւ առաստաղի նկարները: Դրանք ոսկեպոյն ծաղիկներ, թռչուններ, կանաչ տերեւներով վարդեր, այլարանական նկարներ եւ այլ զարդանկարներ են, որոնք իրար հետ են ներդաշնակում դեղին, լազուարդ, ոսկեզօծ, կանաչ, կարմիր եւ այլ երանգներով: Ափսո՛ս, որ առաստաղի նկարների մի մասը թափուել է

Պատկեր քիւ 3. — Պալատական պարուհի
(Որմնանկար Նոր Զուղայում)

և վնասուել է գեղարուեստական ընդհանուր ներդաշնակութիւնը:

Սենեակի ցածի մասում, առանձին դարակներում, դուք տեսնում էք նոյնպէս չքնաղ Իրանուհիներ, որոնցից մէկը ձեռքին բռնել է ծաղիկներով լի մի կողով, մի ուրիշը՝ մի խրճոր: Նրանց շուրջի պատերը ևս նկարուած են ծաղիկներով եւ թռչուններով:

Սենեակն ունի չորս հիմնական դուռ, որոնցից երեքը նկարազարդուած են. ոսկեփայլ Փօնի վրայ նկարուած են ծաղիկներ, վարդեր եւ թռչուններ:

Ահա սրանք են Նոր Զուղայի մի հին, պատմական ապարանքի որմնանկարները, որոնք վկաներն են իրանական արուեստի նրբութեան: Այդ նկարներն ընդգծում են այն փաստը, որ Ալֆէվեան պատմաչրջանում զարգացած եւ գեղարուեստական որոշ կատարելութեան հասած որմնանկարչութիւնը հետագայում, ո՛չ միայն կանգ չի առնում, այլ եւ անում է հետաքրքիր նուաճումներ: Այդ նկարները պատմում են նաեւ ձեզ ժամանակաշրջանի Իրանի խոշոր արուեստագէտի ստեղծագործական առանձնայատկութիւնների մասին եւ միաժամա-

նակ ցոյց են տալիս դարաշրջանի նկարչական արուեստի մէջ տիրող ոճի, ուղղութեան եւ զարդի պատկերը:

Ուշագրաւ է այն, որ այդ մոտիվները ձեզ բնորոշ դադափար են տալիս այդ ժամանակաշրջանի Իրանի պալատական ուրախ, դուարթ կեանքի եւ ուրոյն կենցաղի մասին: Ահա թէ ինչո՞ւ այդ նկարներն ունեն ո՛չ միայն դեզարուեստական այլ եւ պատմական - ազգագրական արժէք:

Վերջին անգամ նայում եմ աննման որմնանկարներին, ուշադիր դիտում պատերը, անկիւնները, առաստաղը, փնտռում նկարչի հմայիչ անունը, որոնում եմ որ եւ է արձանագրութիւն արուեստագէտի ազգանունը յիշատակող: Չեմ դտնում ո՛չ մի տող, ո՛չ մի յիշատակագիր:

Տաղանդաւոր նկարիչը թաքնուել է անյայտութեան մէջ: Այդպէս էին հին ժամանակ ձեռակերպուած, հմուտ եւ վարպետ նկարիչները. նրանք համեստ էին, չատ համեստ, բայց մեծ իրենց տաղանդով եւ վրձինով *):

Նոր Զուղա

ԱՐԱՄ ԵՐԵՄԵԱՆ

*) Ուրմնանկարներից Ֆաթալի Շահի նկարը յատկապէս մեր յօդուածի համար ձրիարար լուսանկարեց Պ. Վահան Տէր Կիրեղեանը, որին յայտնում եմ ջերմ շնորհակալութիւններս: Շնորհակալութիւն նաեւ Օր. Աննա Ալեքսեանին, որ հնարաւորութիւն տուեց ուսումնասիրելու իրենց տան պատմական նկարները:

Ա. Ե.

Արամ Երեմեան